

DE OORLOG ALS SOCIAAL VERSCHIJNSEL ¹⁾

DOOR

J. J. VON SCHMID.

Ofschoon het beëindigen van den wereldoorlog reeds meer dan tien jaar geleden is, doet de invloed van dezen grootsten aller oorlogen zich nog steeds in het maatschappelijk leven gevoelen. Vooral de indruk van de groote ellende, die hij veroorzaakt heeft, leeft nog steeds voort, ja zelfs is het of deze eerst nu in vollen omvang bekend gemaakt wordt. In de eerste jaren na den oorlog was het als waren allen, die de verschrikkelijke ervaringen van den modernen oorlog ondervonden hadden, eensgezind in hun oordeel, dat hierover zoo min mogelijk moest worden gesproken en dat men deze herinneringen voor altijd uit het geheugen moest verbannen. Wellicht was de indruk van het gebeuren aan het front van dien aard en van die intensiteit, dat men zich verheugde in de gelegenheid te zijn dit te leeren vergeten. Maar op den duur verzwakt deze kracht en zoo moest het oogenblik komen waarop de macht der indrukken dermate door den tijd afgesleten was, dat men aan den eenen kant verlangen zou verkrijgen naar waarachtige verhalen van het oorlogsgebeuren met al zijn verschrikkingen en aan den anderen kant bereid zou zijn deze te boek te stellen en daarmede aan dit verlangen tegemoet te komen. De onmiddellijke reactie op het oorlogsgebeuren was het voeren van een krachtige vredesbeweging geweest, een streven om de gruwelen van den oorlog voor de toekomst met alle macht uit te sluiten. Nu kon de publicatie van waarachtige oorlogs-ervaringen bovendien bijdragen tot versterking van de vredesbeweging.

In het vorige jaar scheen dit stadium van ontwikkeling bereikt te zijn. De realistische oorlogsromans beleefden een in den boekhandel bijna ongekennde verbreiding en snelheid met betrekking tot de opeenvolging van het aantal drukken. Zoo leefden wij dan wederom onder invloed van den geest des tijds die den oorlog als een uitgesproken

¹⁾ Naar aanleiding van „Soziologie des Krieges” von Prof. Dr. S. Rudolf Steinmetz, Amsterdam. Zugleich zweite, vollständig umgearbeitete und erweiterte Auflage der „Philosophie des Krieges”, 698 blz. J. A. Barth, Leipzig, 1929. Prijs M. 39, geb. M. 42.

kwaad en den vrede als een even uitgesproken goed beschouwt en kunnen wij ons levende in deze atmosfeer eigenlijk kwalijk een ander oordeel over oorlog en vrede indenken. Wij vinden het als menschen van onzen tijd eenvouding van zelf sprekend.

Toch zijn wij, aldus redeneerende, slechts geesten, die drijven op de gevoelens van onzen tijd. Dit blijkt ons terstond, wanneer wij een boek in handen krijgen, waarin de oorlog als sociaal verschijnsel onafhankelijk van den tegenwoordigen geest des tijds objectief en wetenschappelijk wordt behandeld. Dan worden wij ons de eenzijdigheid van het tegenwoordige denken over oorlog en vrede eerst goed bewust, dan leeren wij inzien dat hetgeen wij voor absoluut juist houden, eigenlijk alleen door ons zoo beschouwd wordt, omdat ieder in ons milieu er zoo over denkt. Het kan de kritiek van een ruimer wetenschappelijk oordeel niet doorstaan, omdat het slechts een oordeel is, waarvan de betrekkelijkheid bepaald is door de reactie op het oorlogsgebeuren van den wereldoorlog.

Zulk een werk over den oorlog als maatschappelijk verschijnsel, uitgaande boven het momenteel tijdelijke, is de „Soziologie des Krieges” van Steinmetz, waarin in een zeven honderdtal bladzijden, met kleinen letter bedrukt, het onderwerp uitputtend van alle zijden besproken wordt. Meer dan vroeger is voor een dergelijke uitgave thans moed noodig. Voor den wereldoorlog was Duitschland de staat en de natie waarin de voordeelen van den oorlog onder de oogen werden gezien. Had niet Duitschland zijn staatkundige eenheid, na eeuwen van vergeefsche pogingen, juist door den oorlog van '70 verkregen? Verwachtte het ook uit een volgenden oorlog niet wederom nieuwe grootheid voor zich zelf? Hoe deerlijk was dit echter mislukt en daarmee de gedachte aan het nut van den oorlog verdwenen. Maar is het eigenlijk niet een noodzakelijkheid, dat de oorlog nut moet hebben onder speciale voorwaarden? Hoe is het anders mogelijk dat een sociaal verschijnsel, waarvan de nadeelen zoo zonneklaar aan den dag treden, het menschdom eeuwen achtereen blijft teisteren als een middel waarnaar steeds willens en wetens door vorsten en staatslieden gegrepen wordt, ondanks alles wat er voor gedaan wordt om het tegen te gaan, ondanks alle moreele en materieele gevaren, die een dergelijk besluit voor staat en regeering, die er toe overgaan, kunnen mede brengen. Men probeere echter de zaak eens van deze zijde te laten bezien, wanneer het vraagstuk ergens ter sprake komt en men zal zien dat men er in den tegenwoordigen tijd eenvoudig niet áán wil ook maar de mogelijkheid van een nut van den oorlog te aanvaarden, laat staan daar nader op in te gaan. Maar wie dezen stap niet maken kan, kan het sociologische probleem van den oorlog niet bestudeeren; hem ontbreekt moreele moed, terwijl vergeten wordt, dat het nut van den oorlog onderzoeken nog geenszins wil zeggen het afgeven van een verklaring dat oorlog te ver-

kiezen is boven vrede, maar dat men slechts zich objectief durft te plaatsen tegenover de sociale beteekenis van oorlog en vrede. Men kan den oorlog ondanks dit onderzoek steeds als een kwaad blijven beschouwen. Dit wordt vaak ten onrechte ontkend, terwijl men denkt dat het „geloof” in den vrede en daarmee de vrede zelf, het beste gebaat is, wanneer zulk een onderzoek niet plaats mag vinden en eenvoudig afgewezen wordt. Dergelijke struisvogelpolitiek verandert aan de feiten niets, terwijl men een groot onrecht zou begaan jegens Professor Steinmetz door aan zijn werk een oorlogszuchtig karakter toe te kennen. Niets is minder waar. Voor wie het objectieve standpunt inneemt, dat de wetenschap tegenover het vraagstuk van hem verlangt, is het ook een objectief werk, waarin steeds voor en tegen gelijkelijk onder de loupe genomen worden. Maar voor vredesapostelen, die slechts willen dwepen met den vrede, is het niet bestemd, doch voor hen, die door middel van kennis tot beter inzicht willen komen in een van de allerbelangrijkste sociale verschijnselen en het verband dat er bestaat met alle daarmee in contact staande andere maatschappelijke vraagstukken.

In dit opzicht bestaat er overeenstemming met den arbeid van Machiavelli, waar tegenover men gedurende eeuwen hetzelfde verkeerde standpunt innam, zonder te begrijpen dat een onderzoek naar de macht en de mogelijkheden van een kwaad nog niet beteekent de ontkenning van het verschijnsel als kwaad, maar hoogstens de blijk-bare noodzakelijkheid van een kwaad kan verkondigen.

Dat de oorlog een kwaad is, staat in het werk van Prof. Steinmetz voorop, zonder dat echter uit het oog verloren wordt, dat de oorlogen aan onze beschaving onmisbare diensten hebben bewezen. Maar aan den anderen kant geeft het werk toch wel eens aanleiding tot de gedachte, dat de oorlog er in verheerlijkt wordt en aan dezen indruk ontkomt men niet steeds, ten gevolge van de omstandigheid, dat de geest van het vroegere Duitsche keizerrijk soms machtigen invloed uitoefent. Nadat Duitschland in den oorlog tot macht en grootheid was gekomen, is in de kunst, de literatuur en de wetenschap een zeer eenzijdige oorlogsverheerlijking opgetreden, die de beteekenis van den oorlog belangrijk overschatte, er om zoo te zeggen alles in zag. Theoretisch vond men daarbij steun in de darwinistische richting van de biologische sociologie. De eerste druk van het werk richtte zich tot deze nationale sfeer, gaf veel van hetgeen men daar voelde weer, vaak met instemming. In de nieuwe uitgave is dit nog merkbaar. Op zich zelf beschouwd is het wellicht juist, dat de oorlog het eenige sociale verschijnsel is, waarbij alle krachten in de staatsorganisatie voor hetzelfde doel samenwerken, maar deze gedachte veronderstelt toch, dat men in den staat een gemeenschap ziet, waaraan de belangen van andere sociale groepen zooveel mogelijk ondergeschikt moeten worden gemaakt, ook de maatschappij

zelve, d.w.z. het geheel van elkaar onderling tegenwerkende en daardoor in evenwicht blijvende groepen. Ziet men het hoogste niet in den staat, maar in de maatschappij, en in den staat slechts een noodzakelijk bestanddeel van de maatschappij, dan is de oorlog, als ontwichter van de maatschappij ten koste van den staat, een groot nadeel. Dit is echter geenszins het standpunt van Steinmetz. Voor hem is de oorlog, hoewel hij een kwaad is, dat men moet trachten zooveel mogelijk te vermijden, toch een bestanddeel, dat in de ontwikkeling van onze maatschappij onmogelijk gemist of door iets anders vervangen zal kunnen worden. Dit is de algemeene stelling, die in het omvangrijke geschrift door den schrijver verdedigd wordt en wanneer wij dus in kort bestek een bespreking van de geweldige stof, die in het werk ons wordt geboden, willen geven, meenen wij dit het best te kunnen doen door de bespreking op deze vraag te concentreeren. Immers er is geen onderdeel van het boek aan te wijzen, waarin niet deze opvatting van den schrijver van invloed is op de uiteenzettingen, die hij geeft.

Daarom te meer zullen wij bij onze beoordeeling van die stelling uitgaan, omdat wij bovendien in dit opzicht met den schrijver eenigszins van meening verschillen. Wat toch is het geval. Dat de oorlog nuttig is geweest in het verleden, kan dunkt ons moeilijk ontkend worden door iemand, die de ontwikkeling van onze beschaving als een schrede op den weg naar den vooruitgang beschouwt. De moderne beschaving vertoont een ontwikkeling, waarbij de mensch een steeds toenemende onafhankelijkheid verkrijgt van de natuur die hem omringt en de krachten, die daarin verscholen liggen, in meerdere mate leert aan te wenden voor eigen doeleinden. Tegelijkertijd ontstaat uit deze onafhankelijkheid een groeiende geestelijke zelfstandigheid. Tot ontwikkeling in deze richting heeft de oorlog zeer veel bijgedragen in het verleden. De oorlog sleurt den mensch uit den normalen gang van het leven en wordt daardoor de meest sterke stimulans tot verandering en ontwikkeling, in het belang der menschheid. Op den angst en de verschrikkingen der oorlogen heeft men gedurende alle eeuwen bovendien gereageerd met de meest grootsche schepingen op het gebied van kunst en wetenschap, waarin niet zelden het leed verheven werd in verheffende ideële vormen. Eerst het leed brengt den mensch de ontvankelijkheid en het vermogen verheven daden te verrichten, die uitgaan boven het alledaagsche. Zonder de oorlogen van het verleden laat zich weinig denken van het heden. Strijd is de vader van alle dingen; reeds in de Oudheid vond men deze groote waarheid. Zonder strijd beteekent het leven niets en is het niet waard geleefd te worden. Steinmetz heeft gelijk, wanneer hij ieder een flinken vijand toewenscht voor eigen bestwil. Men verkrijgt er kracht en wil tot handelen door. Hoeveel gemeenschappelijk handelen blijft slechts in stand door de wetenschap, dat een andere groep

bestaat, die het tegendeel beoogt en die men maar behoeft te vermelden om het bewustzijn van het gemeenschappelijk handelen en de rechtvaardigheid en de beteekenis van het gemeenschappelijk streven terstond buiten iederen twijfel te stellen.

De erkenning hiervan beteekent echter nog volstrekt niet de erkenning van de noodzakelijkheid van den oorlog.

Het beteekent slechts, dat de oorlog evenals ieder ding een zekere goede zijde heeft en de vraag is nu, of deze goede zijde slechts een uitsluitend iets van den oorlog is. Want is dit goede ook aan andere verschijnselen verbonden, dan is het wellicht mogelijk, dat de verwezenlijking van dit andere niet die onweerlegbaar groote nadeelen met zich brengt, die het middel van den oorlog noodzakelijk meebrengt en die velen voor den dan in andere opzichten toch zoo nuttigen oorlog doet terugschrikken.

Alvorens hier nader op in te gaan eerst een en ander over die nadeelen zelf. Hun beteekenis wordt door Prof. Steinmetz nauwkeurig onderzocht en gewogen, gelijk hij zulks doet met alles wat aan den oorlog als sociaal verschijnsel annex is. Zij worden, aldus is zijn conclusie, in den regel belangrijk overschat en hebben dus lang niet die beteekenis, die men er aan toekent, wanneer men hen beschouwt in verband met den omvang van andere reeksen van ongevallen en crisissen, die onze beschaving kent. Schijn bedriegt hier dus veel. Het is het opzettelijk gewilde der oorlogsnadeelen, hun gelijktijdigheid en hevigheid, die hier parten spelen. Dit wordt ons overtuigend, bloot feitelijk aangetoond. Wat eischt het moderne verkeer in wereldsteden bijv. niet dagelijks een offers, die gerekend over een betrekkelijk klein aantal jaren de aantallen der oorlogsverlieslijsten belangrijk overtreffen. Wie denkt er echter aan, op dien grond het moderne verkeer te willen afschaffen, ten gevolge van de absolute onmogelijkheid deze ongevallen, ondanks alle pogingen, geheel uit te sluiten. Bovendien bewijst Steinmetz, dat de nadeelen en verliezen in den modernen oorlog eer afnemen dan toenemen, wanneer men hun aantal gaat zien in betrekking tot het aantal bij den oorlog betrokken personen. Dit is, ondanks alles, toch nog ongeloofwaardig; men denkt eerder, dat de moderne oorlog juist voor de maatschappij ingrijpender is dan ooit. Vergeleken met het voorafgaande tijdperk, waarin slechts huurlingen aan den oorlog deelnamen en de bevolking zelf niet medestreed, zal dit ongetwijfeld juist zijn, maar niet voor de bestaansoorlogen der primitieve volken, waarbij vaak geheele volkeren van den aardbodem verdwenen. Met deze oorlogen vergeleken beteekenen de moderne krijgsmiddelen, ondanks alle technische volmakingen, sociaal beschouwd, niet veel meer, want zij demonstreeren in toenemende mate de onmogelijkheid om een nationalen staat te vernietigen. Hoe gruwelijk ook de beproevingen zijn, waaraan de geheele bevolking van den staat in den modernen oorlog kan worden blootgesteld, men kan

zich er niet anders dan over verbazen hoe het zwaarst getroffen land spoedig het oude uiterlijke voorkomen terugkrijgt en ondanks vele individueele verliezen zich in het algemeen sneller herstelt dan in vroeger eeuwen het geval was. Wat de vredesperioden door snellen vooruitgang in de menschelijke samenleving van het heden opbouwen, vermogen de oorlogen in steeds mindere mate te vernietigen, niet-tegenstaande de toenemende vernietigingstechniek. Hierin heeft Prof. Steinmetz ongetwijfeld gelijk.

Terwijl de nadeelen dus relatief kleiner worden, moet vervolgens onder de oogen worden gezien, hoe of het staat met de voordeelen.

Het dunkt mij, dat de door Prof. Steinmetz vastgelegde voordeelen van den oorlog op andere wijze en zonder de verschrikkelijke nadeelen in de moderne beschaving kunnen worden genoten. De zucht naar strijd vermag een beschaafd mensch door wetenschappelijken strijd, door sport en spel en tal van andere middelen op een dusdanige wijze uit te leven, dat daardoor zoowel voor hem zelf als voor de samenleving een bevredigender resultaat bereikt wordt. Wie een dergelijke sublimatie van het strijdinstinct kent, zal niet spoedig meer naar het mes grijpen, of de vuist hanteeren, maar het geordende verkiezen boven het spontane ongeordende. Tal van moderne middelen hebben in dit opzicht het primitieve strijdmiddel overbodig gemaakt.

Terwijl dus de kracht van den oorlog, ondanks de moderne techniek, afneemt in verhouding van die van de groeiende cultuur, een opvatting, die wij met Prof. Steinmetz deelen, zijn wij aan den anderen kant overtuigd dat ook de voordeelen van den oorlog tevens geleidelijk sterk aan beteekenis afnemen. Dit maakt, dat wij in tegenstelling met den geleerden schrijver niet gelooven aan de onvermijdelijkheid van den oorlog in een verre toekomst. Waar een ordelijke regeling van de gerezen geschillen tusschen tal van groepen reeds als de eenig aanvaarde wijze van oplossing geldt, terwijl vroeger het wapengeweld besliste, daar valt moeilijk in te zien, waar en waarom deze ontwikkeling noodzakelijkerwijze stand zal moeten houden. Zeer lezenswaardig zijn echter de waarschuwingen, dat men van de naaste toekomst niet veel moet verwachten en aan het woord „recht” niet een overspannen beteekenis moet gaan geven, door hier een oplossing te verwachten. Immers deze veronderstelt niets meer of minder dan dat het geheele wereldgebeuren beheerscht is door den menschelijken geest, om daarna objectief door rechtsvoorschriften zoodanig geregeld te zijn, dat hun handhaving en toepassing blijvend mogelijk blijken. Dit begrijpen velen, die praten van „vrede door recht”, in het geheel niet en het is daarom een groote verdienste van den schrijver er in den meest krachtigen vorm op gewezen te hebben, hoe weinig de rechts-wetenschap hier nog vermag.

Maar één ding wordt bij het trekken van de conclusie van de onvermijdelijkheid van den oorlog toch voorbij gezien. Er is in dit

grootsche werk over den oorlog als sociaal verschijnsel, van welk een schier ontstellende feitenkennis en belezenheid het ook getuigt, toch nog een zekere eenzijdigheid. Ook voor ons is deze methode van onderzoek de juiste weg om tot kennis te komen en niet die van de bloote overtuigingen of die der logische constructies. Plus valet experientia quam ratio, zoo zeggen wij. Maar evenals bij den grooten Franschen, onlangs overleden jurist Duguit, is ook hier het positivisme en de afkeer van het zuiver bespiegelende geworden tot een voorbijzien van de omstandigheid, dat de abstracte gedachten, moreele waarden enz. op zich zelf beschouwd, feiten en krachten zijn, soms van groote beteekenis in de maatschappij, drijfveeren tot verandering en vooruitgang, die bij kunnen dragen tot verbetering in het bestaande. Bepaalt men zich uitsluitend tot het vaststellen van het bestaande, dan moet men toch niet uit het oog verliezen, dat zelfs een van positief standpunt volkomen onjuiste phantasie een zeer nuttige bijdrage kan leveren tot den vooruitgang van onze beschaving. Wie zal er bijv. heden ten dage de 17e en 18e eeuwsche leer van het maatschappelijke verdrag nog huldigen ter verklaring van de wettigheid van recht en staat. Feitelijk beschouwd was alles in dien tijd puur verzinsel en toch is de veranderbaarheid van de staatsinrichting en de medezeggenschap van de volksvertegenwoordiging in onzen tegenwoordigen staat slechts aan dit gephantaseer te danken. Juist de omstandigheid dat men bij het streven naar een betere wereld, blind is voor sommige machtige feiten en zich daardoor dus ook niet geestelijk laat beïnvloeden, maakt dat een kracht ontstaat, die in staat is de omstandigheden te veranderen. Hoe juist het dus ook is de feiten te laten spreken bij het zoeken naar kennis en waarheid, ook bestaande geestelijke stroomingen zijn als zoodanig sociale feiten en krachten. Slechts deze kunnen de maatschappij veranderen ten goede en ten kwade. Ziet men dit in de positieve wetenschappen voorbij, dan verzet men zich onwillekeurig tegen iedere verandering, omdat men de zienswijze van den geest, die deze wil tot stand brengen, afkeurt op grond, dat zij niet overeenstemt met nog bestaande werkelijkheid. Wellicht dat daarom een machtige vredesbeweging, hoezeer zij ook voor een nuchteren beschouwer der feiten een dwaas idealisme schijnt, hiertoe in de toekomst wel in staat is. Als moreele waarde kan dit streven naar een wereld zonder oorlog door de hedendaagsche feiten nimmer veroordeeld worden, mits het zich maar niet te ver van de werkelijkheid verwijderd om daardoor onverantwoordelijke toestanden in het leven te roepen. Zoo is het een ernstige vraag of de vredesbeweging er onder de huidige verhoudingen en toestanden toe leiden mag, dat een staat, met het doel den vrede te bevorderen, in een weerloozen toestand wordt gebracht. Dit leert het werk van Prof. Steinmetz ons in ieder hoofdstuk.

Nog een belangrijk punt moet onder de oogen worden gezien. Uit instituten, die opgericht zijn voor het doel macht en overwicht te hand-

haven tegenover anderen, kan geleidelijk iets ontstaan, dat een geheel ander karakter draagt. Bijna alle sociale instellingen ondergaan dergelijke veranderingen. Daarom is het heel wel mogelijk, dat de Volkenbond, door Steinmetz beschouwd als een machtsinstelling tegenover Duitschland met het doel dit in een blijvende ondergeschiktheid en afhankelijkheid van de geallieerde machten te houden, zich zal ontwikkelen tot een onbetwiste internationale rechtsinstelling. Ook al acht men de feiten, zooals Steinmetz deze geeft juist, zij verzetten zich dus niet tegen een meer optimistische opvatting van de toekomst.

Al kan onze beoordeeling van het werk van Prof. Steinmetz niet uitgebreid zijn, en niet bestaan uit een systematische bespreking van de enorme stof, toch hopen wij, dat ook nu door deze enkele opmerkingen mag zijn gebleken, hoe belangrijk in vele opzichten deze „Soziologie des Krieges” is en hoezeer de uitbreiding van de stof het geheel aan diepte heeft doen winnen. Ook kan men, van algemeen sociologisch standpunt beschouwd aan dit werk zien, wat het beteekent, wanneer men zich aan den arbeid zet een sociaal verschijnsel volledig van alle zijden te beschouwen. Prof. Steinmetz heeft in dit opzicht een voorbeeldig werk geleverd.